

Grønland er andet og meget mere end Nuuk og Ilulissat

Af Kåre Hendriksen, lektor, DTU - Byg

6. december 2019, bragt i avisen Sermitsiaq

De kinesiske intentioner om storinvesteringer i miner og infrastruktur, den russiske oprustning i Arktis og USA's tiltagende interesse for Grønland – med Trumps købstilbud og senest USA's charmeoffensiv over for Grønland – tvinger endelig Danmark ud af tornerosesøvn i forhold til Grønland.

Siden Grønlands Selvstyre blev virkeligt i 2009 har attituden været at nu når Grønland har fået mere selvstyre, må de klare sig selv inden for rammerne af det danske bloktilskud. Men frygten for kinesiske investeringer fik den danske regering til at medfinansiere de kommende atlantflughavne i Nuuk og Ilulissat – uden en seriøs debat om det er disse investeringer der er størst behov for.

Der har været en udbredt tendens til at Danmark »ikke vil blande sig i indre grønlandske anliggender«. Det varede lige indtil DR2 den 6. maj 2019 viste *Byen hvor børn forsvinder*. Så gik 'systemet i Danmark' i selvsving, og der skulle straks etableres en dansk grønlandsk akutindsats for at hjælpe de incestramte børn og sendes danske psykologer og socialrådgivere til Tasiilaq.

Tilfældigvis sad jeg i Grønlands nordligste by Qaanaaq og så udsendelsen. Også jeg måtte knibe en tåre. Jeg kender Østgrønland og Tasiilaq og har et fritidshus i Kulusuk. Jeg kender mange i distriktet – også nogen der meningsløst har mistet unge familiemedlemmer. Men på baggrund af snart fyrre års rejser, arbejde og forskning i Grønland ved jeg også at problemerne på ingen måde er isoleret til Tasiilaq eller Østkysten. En tur på kirkegården i Qaanaaq med de mange grave for alt for unge der mistede troen på fremtiden og sig selv – eller i Nanortalik eller i Nuuk eller i ... – taler deres eget hjerteskerende sprog. Og flere socialfaglige og medicinske forskningsrapporter dokumenterer at incest og børns mistro er et massivt problem over hele Grønland.

Kirkegården i Qaanaaq. (Foto: Kåre Hendriksen)

Mit forskningsfelt er infrastruktur, erhvervsudvikling og lokal udviklingsdynamik som gennem de sidste to årtier har ført til besøg og forskning i mere end 90% af Grønlands bosteder. Den udfordring der går igen mange steder, er at når eksistens- og erhvervsgrundlaget af den en eller anden grund forsvinder, og der opstår massiv arbejdsløshed, så går de sociale strukturer gradvist i opløsning. I starten fastholder folk deres stolthed og identitet og håber på bedre tider, og de fleste forsøger det gennem en længere periode. Men når afkoblingen til erhvervsgrundlaget går i arv, smuldrer livsperspektivet gradvist.

Ø-drift – Grønlands styrke og forbandelse

Når der tales om Grønland, er det ofte klimaet og kulturen der fremhæves som de store udfordringer og som forskelle til resten af Rigsfællesskabet. Men en nok så afgørende forskel er at alt i Grønland fungerer som ø-drift. Der findes ikke vejforbindelser mellem nogen bosteder, og transportinfrastrukturen og klimaet muliggør ikke at man på daglig basis kan pendle.

Det indebærer at hvis hovederhvervet der i langt de fleste tilfælde er knyttet til havets levende ressourcer, ikke kan fortsætte, bliver det eneste erhvervsgrundlag der er tilbage, selve driften og opretholdelsen af bostedet.

Alle de grønlandske ø-driftssamfund er afhængig af egen el- og vandforsyning, havn, lufthavn eller helikopterlandingsplads, skole, sundhedsvæsen, renovation og så videre samt vedligehold af disse funktioner.

Alt sammen en del af at være et 'moderne' og 'udviklet' samfund. I de mange bosteder der på grund af hav-is kun kan besejles dele af året, er det nødvendigt med store fryse-, køle- og pakhuse til alle former for detailvarer, reservedele og fisk til eksport og så videre. Det at det igennem så mange år er lykkedes at opretholde de i dag 71 ø-driftssamfund, er i sig selv en præstation.

Men når beskæftigelsen reduceres til selve opretholdelsen af driften af samfundet, og der ikke er beskæftigelse nok til befolkningen indenfor de erhverv der sikrer bostedets drift, så svækkes den sociale identitet, og de sociale problemer accelererer.

Det er dyrt og kompliceret at drive de mange ofte små ø-driftssamfund. Og det fører jævnligt til at debatten om at centralisere befolkningen blusser op – en debat arvet fra den danske modernisering af Grønland i efterkrigsårene. Paradokset er at det langt fra altid er i de større byer at der findes et erhvervsgrundlag der styrker eksporten og dermed den grønlandske økonomi. Samtidig er de sociale problemer også store i byerne og ikke kun i det der opfattes som yderdistrikterne.

Ammassaliks manglende infrastruktur

Udfordringen i Ammassalik distrikt med knapt 3.000 indbyggere med Tasiilaq (2.000 indbyggere) som hovedby for fem bygder er ikke fraværet af et potentielt erhvervsgrundlag. Men i høj grad at den eksisterende infrastruktur ikke i tilstrækkeligt omfang støtter op om udnyttelsen af mulighederne. Storisen der driver ned langs Østkysten, dominerer på godt og ondt distriktet. Den ilt- og næringsholdige is skaber gode livsbetingelser for fisk og havpattedyr, og den bidrager med muligheder for fantastiske turistoplevelser i den meget smukke natur.

Storis i Ammassalik-distriktet ved Tasiilaq. (Foto: Kåre Hendriksen)

Men den besværliggør også sejladsen til distriktet og mellem bostederne.

Hellefisken holder ofte til i fjorde med stor dybde og kælvende bræer, og der er masser af hellefisk ved bygden Sermiligaaq nordligt i distriktet. Men distriktets eneste fiskefabrik ligger i bygden Kuumiut hvor der er begrænset med fisk. Og ofte spærrer storisen for sejlads fra Sermiligaaq til Kuumiut, og så hjælper det jo fedt at have en stor last nyfangede hellefisk.

Tasiilaq ligger i en fjord hvis munding ofte er lukket af storisen i perioden hvor man ellers kan sejle for havisen. Og når vinterhavisen lukker fjorden, kræver det lange slæde- eller snescooterture at komme til fangstpladser eller distriktets øvrige bosteder. Placeringen af byen i 1894 var, som mange af de øvrige gamle koloniceentre i Grønland, betinget af at her var en sikker havn for de sejlskibe der kom fra Danmark for at hente og bringe varer.

Men med de ringe fangstmuligheder har Tasiilaq i mange årtier ikke været selvforsynende med havpattedyr eller fisk.

Distriktets bedste fangstområde for sæler, småhvaler og isbjørn ligger ved den sydligste bygd Iser-toq, men bygden er ofte lukket inde bag storisen. Og da der ikke i bygden findes faciliteter til at opbevare fangst, kan indbyggerne ikke satse på at få frisk fangst frem til Tasiilaq hvor der er en stor efterspørgsel. Med relativt simple og små investeringer som køle- og frysekapaciteter i Iser-toq kunne bygden bidrage med tilstrækkelige forsyning af fangst til Tasiilaq når storisen muliggør sejlads.

Den manglende investering i nødvendig infrastruktur i bygderne er en medvirkende årsag til at befolkningen gradvist er flyttet ind til Tasiilaq hvor mange er endt i den arbejdsløshed der er en væsentlig årsag til byens sociale problemer.

Nu er der endeligt planer om at bygge en fiskefabrik i Tasiilaq for at skabe noget beskæftigelse. Men storisen vil fortsat være en udfordring hvorfor en fabrik i Sermiligaaq og et par af de andre bygder kan udgøre et afgørende supplement og muliggøre indhandling i de perioder hvor det ikke er muligt at sejle til Tasiilaq.

Og en forudsætning for at udnytte distriktets store potentiale for turisme er etablering af infrastruktur som hoteller eller vandrehjem med ordentlige sanitære forhold i bygderne, bedre transportinfrastruktur som større helikopterkapacitet i højsæsonen samt større passagerbåde som bedre kan klare udfordringerne med storisen. Selv har jeg tilbragt dage og nætter med at sidde fast i storisen i en lille jolle, og det er nok de færreste turister der vil sætte pris på den oplevelse.

Et snævert erhvervsgrundlag

Grønland lever af fisk og skaldyr som i 2018 udgjorde 95% af den samlede eksportværdi. Mens den megen tale om miner og mineraleksport foreløbig er en drøm og bidrager meget lidt til eksporten. Samtidig eksporteres der primært tre arter hvor rejer bidrager med 47%, hellefisk med 24% og torsk med 11% af fisk og skaldyr. Det medfører en meget stor sårbarhed over for overfiskeri og verdensmarkedspriser.

Halvdelen af de grønlandsk fangede rejer indhandles ikke i Grønland, men eksporteres direkte af de store fabriksstrawlere, og samlet set eksporteres 60% som hele frosne skalrejer. Så en stor del af rejefiskeriet bidrager relativt lidt til den grønlandske beskæftigelse. Tilsvarende eksporteres 70% af hellefisken og 80% af torsken som hele frosne fisk hvorved værditilvæksten fra forarbejdningen primært tilfalder lavtlønslande andre steder i verden.

Fiskeanlægget i Innaarsuit. (Foto: Kåre Hendriksen)

Der findes med andre ord et potentiale for øget indtægt til Grønland gennem en øget forarbejdning og branding af råvarerne. Men det fordrer at der findes den nødvendige infrastruktur, og at der sættes på kvalitet og forædling i stedet for mængde.

Arven fra Danmark

Under den danske modernisering af Grønland i efterkrigsperioden prioriterede Danmark torskefiskeriet og ønskede derfor at samle størstedelen af befolkningen i »åbentvandsbyerne« i Sydvestgrønland der kunne besejles hele året. Derfor investerede den danske stat i boliger, vandforsyning, kloak og anden infrastruktur i disse byer, mens der blev investeret langt mindre i landets øvrige bosteder. Og de store G-50 og G-60 planer for Grønlands udvikling anbefalede at størstedelen af befolkningen fra Uummannaq og Upernavik distrikter skulle flytte sydpå til torskebyerne fordi »man« ikke mente, at der var et erhvervsgrundlag i disse distrikter.

Men fra slutningen af 1970'erne blev torskefiskeriet i Sydgrønland stadig dårligere for helt at forsvinde i 1990 primært som følge af et massivt internationalt overfiskeri i Nordatlanten. Flere af de tidligere så rige åbentvandsbyer endte i fattigdom, og undtagelserne var de byer hvor beskæftigelsesgrundlaget som i Nuuk gennem tiden primært havde udviklet sig til administration og uddannelse.

Rigdommen flyttede nordpå

Fra begyndelsen af 1980'erne kom der gradvist gang i fiskeriet efter hellefisk i Uummannaq, og fra slutningen af 1980'erne fulgte Upernavik med. De distrikter den danske stat havde ønsket affolket, har gennem det sidste årti haft det største bidrag til landets eksportindkomst målt per indbygger. Det betyder naturligvis at indtægterne for distrikternes befolkning er blevet forbedret, men infrastrukturen har ikke på nogen måde fulgt med.

Så langt mod nord som i Uummannaq og Upernavik foregår en meget stor del af fiskeriet af hellefisk som langlinefangst fra havisen om vinteren. Og det forudsætter at befolkningen bor spredt ved de bedste fiskepladser. Derfor bor 60% af Upernavik distrikts befolkning på 2.700 indbyggere i ni bygder fordelt over en 300 kilometer lang kyststrækning.

Upernaviks ringe infrastruktur

Eksempelvis har Upernavik by med 1.067 indbyggere ingen vandforsyningsnet fordi vandressourcerne på øen er meget begrænsede. Og uden vandet er der ingen kloak, så befolkningen er henvist til posetoiletter og natrenovation, ligesom det gælder i distriktets bygder. Og på grund af den begrænsede vandressource er vandforbruget nede på 35 liter per indbygger per dag, og det kommer man ikke meget i bad med.

Det er ikke fordi problemet er uløseligt. På nabøen en lille kilometer væk er der rigeligt med vand, og det er ikke nogen større ingeniørudfordring at sikre en vandforsyning fra nabøen til Upernavik. I sommer havde jeg en gruppe studerende i området for at analysere forskellige løsningsmodeller. Den samme problemstilling gælder for størstedelen af distriktets bygder hvor vandforbruget flere steder er nede på 10 liter per indbygger per dag og andre steder 20 liter. De fleste steder skyldes det ikke manglende naturlige vandressourcer i bygdens opland, men at der ikke er etableret de nødvendige rørledninger og pumpestationer.

Ankomst til Naajaat. (Foto: Kåre Henriksen)

Og i to af de centrale fiskebygder med hver et halvt hundrede indbyggere, Naajaat og Nutaarmiut, hvor befolkningens bidrag til eksportindkomsten ligger blandt landets højeste, er der slet ingen vandforsyning. Her er folk henvist til at samle isskoser på stranden eller det ene sted om sommeren sejle til en elv og hente vand.

Den ringe eller manglende vandforsyning har naturligvis betydning for hygiejnen og dermed også sundhed hvor blandt andet tuberkulose igen er et problem flere steder i Grønland.

Og de to bygder uden vandforsyning har heller ingen mole, så alt skal prammes ind og ud, og ingen butik, så folk må sejle eller køre slæde til nærmeste butik i en nabobygd omkring 20 kilometer væk, og selv sikre »lagervarer« til overgangsperioden på en måneds tid forår og efterår hvor det hverken er muligt at sejle eller køre slæde.

Nogle af bygderne har svært ved at skaffe personale til fabrikkerne, ikke fordi befolkningen flytter, men fordi der er rigelig beskæftigelse indenfor fiskeri, fiskefabrik og andre nødvendige opgaver, og der reelt mangler »hænder«. Men hvor attraktivt er det at flytte til et bosted hvor det daglige vandforbrug er nede på 10 liter, så et bad er noget man må drømme sig til, og hvor toilettet er en spand?

En selvforstærkende centralisering

Der er en politisk tendens til at prioritere investeringer i infrastruktur på de steder der bor flest vælgere. Det fremmer en flytning mod de større byer og primært Nuuk hvor der er bedre infrastruktur, men hvor bidraget til eksportindkomsten er betydeligt mere beskedent end eksempelvis Uummannaq og Upernavik. Prioriteringen er ikke hensigtsmæssigt i ø-driftssamfund hvor det ikke er muligt at pendle, og hvor der er behov for arbejdskraft tæt på de naturgivne ressourcer.

De to meget forskellige distrikter hvor det ene er præget af arbejdsløshed og det andet af mangel på arbejdskraft, viser det samme dilemma. Problemet er at der gennem årtier er foregået en underinvestering i infrastruktur udenfor de større byer, mens investeringerne primært er foregået i Nuuk.

I det lys bliver det danske bidrag til en atlantlufthavn i Nuuk i bedste fald spild af penge. Den lufthavn bliver primært til glæde for embedsmænd og ansatte i de selvstyrejede virksomheder samt danske konsulenter på tjenesterejse mens den ingen betydning har for befolkningen i Tasiilaq eller Upernavik og ikke bidrager til at forbedre erhvervsgrundlaget i Grønlands distrikter.

Det danske ansvar

Der kan føres lange diskussioner om det danske bloktilskuds størrelse, eller om Grønland er en over- eller underskudsforretning for Danmark. Langt størstedelen af Grønlands import købes i Danmark, så en stor del af bloktilskuddet returneres hertil. Men nok så vigtigt er det at uden Grønland, havde Danmark ingen plads i Arktisk Råd og skulle formodentlig bidrage betydeligt mere til NATO og så videre.

Men den diskussion er på sin vis ligegyldig for den videre udvikling af Grønland som samfund i social, politisk og økonomisk forstand.

Så længe Grønland er en del af Rigsfællesskabet har Danmark et ansvar, og hvis Danmark ønsker en bæredygtig udvikling for Grønland og fortsat ser Grønland som en del af Rigsfællesskabet, skal der investeres massivt – både i bedre sociale forhold og i infrastruktur – over hele landet.

Ellers bliver det kinesere, amerikanere eller andre der bidrager med investeringerne, og så bliver det kun i infrastruktur. Sker det, vil investorerne gradvist overtage Danmarks rolle som hovedsamarbejdspartner for Grønland.

Erfaringerne fra både Kina og USA peger på at det vil resultere i at de sociale problemer forværres.

En udvikling der hverken vil tjene Grønland eller Danmark.